

## **Dobra praktyka – powrót do tradycji na Nikiszowcu<sup>1</sup>**

**W powstałym na początku XX wieku osiedlu podstawą codziennego życia były więzi sąsiedzkie. Z biegiem czasu mimo tradycji i kapitału społecznego nieremontowana dzielnica niszczała. Niski standard mieszkań sprawił, że stopniowo zmieniano je w mieszkania socjalne, a miejscowe tradycyjne wartości zaczęły blaknąć. Rewitalizacja pomogła w odbudowie kapitału społecznego dzielnicy i promocji bogatej, lokalnej tradycji.**

### **Diagnoza problemów**

Nikiszowiec to znajdujące się na wschodzie Katowic osiedle robotnicze wybudowane w latach 1908–1918 dla górników pobliskiej kopalni Giesche (od 1954 – Wieczorek), tuż obok szybu Nickisch, od którego wzięło swoją nazwę. Osiedle jest tzw. „kolonią” – wyraźnie ograniczoną przestrzennie jednostką urbanistyczną, złożoną z dziewięciu różnej wielkości bloków kwartałów przeznaczonych dla około trzech tysięcy mieszkańców. Do połowy lat 90. XX wieku kopalnia była patronem i opiekunem osiedla – dbała o infrastrukturę i usługi, opiekę zdrowotną, edukację i drobny handel. Oferowała też wygodne warunki najmu i ułatwiała proces płatności: czynsz potrącano z pensji. Kształtowała życie społeczne, dofinansowując dom kultury i klub sportowy. W 1993 roku kopalnia została włączona do Katowickiego Holdingu Węglowego, co zbiegło się z zapaścią finansową polskiego sektora górnictwa i doprowadziło do radykalnego ograniczenia wsparcia dla osiedla mieszkaniowego. W 1997 roku zlikwidowano nierentowny klub sportowy Górnik Janów i zamknięto dom kultury. Wraz ze spadkiem liczby miejsc pracy w kopalni zwiększyło się bezrobocie. Stopniowo Nikiszowiec – przez swoją odrębność i biedę – tracił na znaczeniu, erozji uległ także pozytywny wizerunek osiedla. Efektem zmian było postępujące wykluczenie, najpierw społeczno-ekonomiczne, wkrótce też polityczne, związane z brakiem inwestycji i działań społeczno-kulturalnych.

### **Rewitalizacja Nikiszu**

Od 2000 roku zaczęto realizować pojedyncze działania modernizacyjne, natomiast systemową rewitalizację umożliwiło uchwalenie w 2007 roku Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Katowice na lata 2007–2013 (LPR MK), w którym ujęto konieczność zachowania dziedzictwa historyczno-kulturowego i rewitalizację zdegradowanych terenów miejskich. Nikiszowiec stał się jednym z osiedli wpisanych do programu. Pierwszą wersję programu stworzono bez konsultacji społecznych, projekty infrastrukturalne dobrało miasto. Jednym z najlepszych pomysłów okazał się projekt utworzenia oddziału Muzeum Historii Katowic, nazwany później „Sercem Nikiszowca”. Program wytworzył dobry klimat do społecznej odnowy osiedla. Obecnie działania rewitalizacyjne są kontynuowane w ramach LPR MK na lata 2014–2015. Po likwidacji domu kultury jedyną placówką kulturalną dzielnicy była niewielka filia Muzeum Historii Katowic „Magiel”, która z względu na słabą promocję, niską aktywność i zły stan techniczny siedziby została zamknięta w 2005 roku. W 2009 roku Urząd Miejski przeznaczył budynek na realizację projektu: „Serce Nikiszowca”. Rewitalizacja budynku przyszłego Muzeum Historii Katowic była finansowana ze środków Europejskiego Funduszy Rozwoju Regionalnego (EFRR) i budżetu miasta. Wymieniono stolarkę okienną, przeprowadzono renowację elewacji, wybudowano drugą klatkę schodową, pion windy z myślą o niepełnosprawnych, poprowadzono nowe instalacje. Budynek, oddany w 2010 roku, ma 400 m<sup>2</sup> powierzchni. Uruchomiony Dział Etnologii Miasta prezentuje stałe wystawy, m.in. prace malarzy-amatorów z Janowa Śląskiego, urządzenia pralni i wnętrza typowego nikiszowskiego mieszkania robotniczego. Uruchomiono też Punkt Informacji Turystycznej, który ma dbać o trwałość i jakość nowego wizerunku

---

<sup>1</sup> Na podstawie *Ludzie • Przestrzeń • Zmiana – Dobre praktyki w rewitalizacji polskich miast*, Warszawa 2016, publikacja Ministerstwa Rozwoju

## ***Sieć tematyczna Rewitalizacja***

dzielnicy, oferuje materiały turystyczne i dostęp do internetu. Uzupełnieniem kluczowych projektów wspierających rozwój społeczny mieszkańców Nikiszowca były różnego rodzaju inwestycje w infrastrukturę techniczną (wodno-ściekową, ciepłowniczą, elektryczną) a także przedsięwzięcia podnoszące atrakcyjność przestrzeni publicznej (przebudowa układu infrastruktury drogowej, renowacja nawierzchni drogowej, placów i chodników). Poczucie bezpieczeństwa wzmocniła instalacja monitoringu wizyjnego.

### **Dobra praktyka – odnowa więzi społecznych**

Początkowo niezależnie od LPR działania społeczne podjął Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej (MOPS) za pośrednictwem projektu współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (PO KL) na lata 2007–2013 „Damy radę – program aktywizacji zawodowej i społecznej w Katowicach”. W 2008 roku uruchomił Program Centrum Aktywności Lokalnej w Nikiszowcu (PCAL). Od 2012 roku program, którego celem jest zwiększenie integracji społecznej i aktywności lokalnej, realizowany jest przez Stowarzyszenie „Fabryka Inicjatyw Lokalnych” w partnerstwie z MOPS. W PCAL na stałe pracuje koordynator i pracownik socjalny, inne osoby zatrudniane są na umowę zlecenie – w zależności od realizowanego projektu. Swoje działania koncentruje na osobach korzystających z pomocy MOPS – zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym. Specyfika dzielnicy sprawiła, że projekty i szkolenia trzeba kierować do wszystkich grup zawodowych i wiekowych. Funkcję taką pełni Punkt Informacji Obywatelskiej (PIO), który udziela informacji o prawach i uprawnieniach służących przywróceniu samodzielności życiowej. Dyżury pełni prawnik i pracownik socjalny, psycholog, pedagog i doradca zawodowy. Na terenie dzielnicy punkt prowadzi tablicę informacyjną, na której mogą też wieszać ogłoszenia mieszkańcy. PCAL organizuje treningi umiejętności społecznych dla osób bezrobotnych, spotkania społeczności lokalnej, debaty, konsultacje, spotkania z władzami czy policją, a także służy radami osobom mającym problemy mieszkaniowe w ramach projektu tzw. asystent mieszkaniowy. Wypracowane rozwiązania prezentowane są podczas wizyt studyjnych, z których rocznie korzysta kilkuset przedstawicieli instytucji lokalnych, regionalnych czy młodzieżowych. Organizowany od 2008 roku Jarmark w Nikiszowcu stał się ponadlokalną, dwudniową imprezą, która przyciąga około 10 tys. osób. To udany przykład współpracy instytucji samorządowych (PCAL, służby miejskie), pozarządowych (m.in. miejscowa parafia) i przedstawicieli biznesu. Co roku jest inny temat przewodni, na przykład promocja lokalnego rękodzieła, nowo powstałej spółdzielni socjalnej „Rybka”, zbiórka pieniędzy na zakup roślin do ozdobienia dzielnicy. Co ważne, zaangażowanie mieszkańców przy organizacji imprezy stało się katalizatorem dalszych działań prospołecznych. Inną ważną imprezą jest Odpust w parafii św. Anny. Podniesiono rangę tego wydarzenia, powiększając grono organizatorów (m.in. parafia, fundacja Eko Art. Silesia, Stowarzyszenie „Razem dla Nikiszowca”) i aktywizując mieszkańców. Obecnie odpustowi towarzyszą koncerty, plenery malarskie, sprzedaż rękodzieła i zajęcia dla dzieci, podczas których mogą one posłuchać bajek, poznać stare śląskie gry i zabawy. Atrakcją stanowi tradycyjny „śląski łobiod” – prezentacja i degustacja kuchni śląskiej. Centrum zapewniło wsparcie medialne Radia Katowice – dzięki czemu dzielnica zaczyna być postrzegana jako miejsce dobre dla rodziny, wspierania i kultywowania tradycji. Wreszcie, duże znaczenie dla lokalnej społeczności ma Europejskie Święto Sąsiadów, kameralna impreza o rodzinnym charakterze. Mieszkańcy do wspólnego biesiadowania zapraszają znajomych i sąsiadów. To „wędrujące” święto, organizowane co roku w innym kwartale, pokazuje, jak można się kulturalnie bawić i poznawać, uczyć odpowiedzialności za otaczającą przestrzeń.

Z obserwacji PCAL i MOPS wynikało, że w Nikiszowcu brakowało miejsca dla młodych osób. Podjęte próby zakończyły się niepowodzeniem, ale w 2012 roku niespodziewanie pomoc zaoferował sławny psycholog społeczny – prof. Philip Zimbardo, który odwiedził PCAL i zainteresował się jego działalnością. Zaproponował stworzenie *Centrum Zimbardo* – ośrodka kultury dla młodzieży, pierwszej na świecie placówki sygnowanej jego nazwiskiem. Ufundował też specjalny grant na

## ***Sieć tematyczna Rewitalizacja***

---

wyposażenie lokalu. Prowadzenie projektu wspiera Stowarzyszenie „Fabryka Inicjatyw Lokalnych” i Uniwersytet Śląski. Ideą ośrodka jest stworzenie dla młodych ludzi bezpiecznej, animowanej przestrzeni, pomagającej budować relacje. Centrum, którego otwarcie nastąpiło w 2014 roku, chce też rozwijać potencjał dzielnicy i odbudować świadomość przynależności do „lokalnej ojczyzny”.

### **Czynniki sukcesu, wnioski i wskazówki**

Osiedle Nikiszowiec, które powstało przy kopalni, było z nią silnie związane przez niemal 100 lat. Powiązanie z zakładem pracy, które zapewniało mieszkańcom dostatek i bezpieczeństwo, stało się źródłem problemów na początku lat 90., gdy nastąpiła restrukturyzacja kopalni. Główną przesłanką do programu rewitalizacji nie była degradacja urbanistyczna, ale bezradność i brak samodzielności społeczności lokalnej. Szczególną rolę odegrał projekt realizowany przez katowicki MOPS – Program Centrum Aktywizacji Lokalnej Nikiszowiec, w ramach którego otwarto biuro wspierające lokalne działania i odpowiadające na miejscowe potrzeby. Modernizacje instalacji ciepłowniczej, elektrycznej i sieci komunikacyjnej stanowiły uzupełnienie tych projektów. Poczucie bezpieczeństwa wzmocniło stworzenie monitoringu wizyjnego. Od 2008 roku odnotowano rozwój lokalnej przedsiębiorczości – powstały galerie sztuki, sklepy, restauracje i pub. Koncepcja rewitalizacji nie koncentrowała się na tworzeniu miejsc pracy, ponieważ bezrobocie nie było tu podstawowym problemem. Kopalnia Wiercerek wciąż nie została zlikwidowana, choć takie plany istnieją. Dlatego zapaść społeczno-gospodarcza, choć dosyć głęboka, nie przybrała rozmiarów katastrofalnych. Dzięki udanemu programowi rewitalizacji obszar ten zaczął się natomiast szybciej rozwijać. Doświadczenia Nikiszowca pokazują, że kluczem do skutecznej rewitalizacji jest realizacja projektów inicjujących i wspierających różnorodną aktywność lokalną. Bardzo poważnym ograniczeniem obszarów, silnie powiązanych dużymi zakładami pracy, jest bierność mieszkańców, niska przedsiębiorczość, ograniczona dbałość o dobro wspólne, niechęć do współdziałania. Wykorzystując ten przykład, można wskazać, że dla kompleksowego wsparcia rozwoju i przemian społecznych niezbędne jest realizowanie kilku projektów, w tym wypadku stworzenie punktu doradczego, wsparcie rozwoju młodzieży, otwarcie ośrodka kulturalnego wzmocniającego budowę lokalnej tożsamości, organizacja imprez dla budowania więzi społecznych i promocji dzielnicy. Ważną rolę odgrywają partnerzy – stowarzyszenia i organizacje lokalne, szkoły wyższe (Uniwersytet Śląski) czy organizacje pomocowe (np. Caritas). Nie bez znaczenia dla sukcesu działań miał także fakt, że Nikiszowcem zainteresował się też prof. Philip Zimbardo. Pokazuje to jak mądre i świadome celu pozyskiwanie także sławnych osób może pozytywnie wzmocniać proces rewitalizacji. Dla skutecznej rewitalizacji, jak pokazują doświadczenia, niezbędne jest także realizowanie twardych inwestycji. Trudno oczekiwać, by mieszkańcy uwierzyli, że ich dzielnica jest przestrzenią szczególnie wartościową, o którą warto dbać, jeżeli substancja urbanistyczna będzie zaniedbana. Nikiszowiec to część Katowic, a więc stolicy regionu i jednego z najbogatszych i najszybciej rozwijających się górnośląskich miast, a także wizytówka miasta i Śląska – modelowy przykład osiedla robotniczego, zaprojektowanego na początku XX wieku w niezwykle innowacyjny sposób, który dzięki udanemu programowi rewitalizacji znów stał się znów ważnym miejscem na mapie miasta i regionu.